

НИХТО, АКРОМ ЦЯБЕ

Нам засталася спадчына... А што з ёю рабіць? Як захаваць? І чый гэта клопат?

Сёння захаванне памяці пра пісьменнікаў — дакументаў і здымкаў, рукапісаў і асабістых рэчаў, а з тым — арганізацыя выставак і прэзентацый, нават адкрыццё невялікіх музеяў — усё гэта клопат нашчадкаў. У літаральным сэнсе. Дзеці пісьменнікаў, унукі перадаюць кнігі, даглядаюць мемарыяльныя пакоі, падтрымліваюць на слыху імёны тых, хто ў свой час рабіў нашу літаратуру.

У ліку такіх захавальнікаў скарбаў — Галіна Іванаўна Скрыган, дачка Яна Скрыгана. «Усе яго здымкі і рукапісы ляжалі некранутыя да смерці мамы. Пасля я забрала ўсе папкі да сябе. Першае, што зрабіла, — сістэматызавала: асобна фота, асобна нататкі, занатоўкі, рукапісы... І так да 2003 года. А пасля падумала: у 2005-м бацькава стагоддзе. Трэба нешта рабіць».

З гэтага «нешта рабіць» у выніку атрымалася вельмі шырокая і плённая праца, пра якую мы пагутарылі са спадарыняй Галінай.

— Скажыце, вы ўсё рабілі самі?

— Але. Хіба Янка Брыль дапамог. Ён быў нашым сусядам у доме на Карла Маркса, 36. Я патэлефанавала яму, каб параіцца, што ж менавіта зрабіць да стагоддзя Скрыгана. Ён сказаў: «Галя, збярэй кніжку ўспамінаў, да 2005-га паспееш». Ён жа параіў звярнуцца да Цвірка ў «Кнігазбор». Пасля ўжо аказалася, што Цвірка настаўнічаў у Труханавічах і з бацькавай сястрой быў знаёмы.

Работа з успамінамі — гэта проста тысяча і адна ноч... Брыль па пісьменніцкім зборнічку, ад А да Я, даў кантакты людзей, якія маглі б нешта сказаць пра бацьку. Цяпер смешна згадваць, але тады было не да смеху: многім даводзілася званіць па пяць-дзесяць разоў, нагадваць пра абяцанні, па паўгадзіны тлумачыць, чаго ж я хачу. Два гады я збірала гэтыя ўспаміны. А кнігу зрабілі літаральна за два месяцы. Апошні тэкст прынеслі ўжо ў тыпаграфію, дзе شوў набор кнігі!.. Многія пыталіся: а хто здаў? Нібы школьнае сачыненне. Дарэчы, сам Брыль напісаў тэкст за тыдзень. Кожны месяц тэлефанавалі і падбурвалі да дзеянняў. Калі б не ён... Алена Васілевіч так і сказала адразу: кінце гэтую задуму, ніхто вам нічога не напіша. Шамякін на той час быў зусім кепскі, адразу адаслаў мяне да сваіх дзённікаў «Роздум на апошнім перагоне», дзе напісаў пра бацьку, і напісаў даволі многа. Цікава, што з часам пачатковы спіс аўтараў пашыраўся. Лідзія Савік дала яшчэ і турэмныя здымкі, якіх у мяне не было. Яна ж дала матэрыял Зінаіды Клыга, старшын беларуска-эстонскага згуртавання: калі ў Эстоніі ў 1998 годзе ставілі помнік Скрыгану, яна напісала артыкул «Калі помнікі ставяць, значыцца, яны некаму патрэбныя». Так стваралася кніга «Ян Скрыган ва ўспамінах».

Яна ўжо выйшла, а людзі ўсё яшчэ прапаноўвалі тэксты. Я, вядома, іх збірала. І ў 2010 годзе зрабіла дапоўненае перавыданне кнігі, якое прэзентавалі ў музеі Заіра Азгура.

— Кнігі выдаваліся за кошт выдавецтва ці з дзяржаўных субсідый?..

— За мой. Але я ні на каго не ў крыўдзе. Памятаю, прыйшла ў «Мастацкую літаратуру», дзе мусіла выйсці бацькава кніга «Мясцовая ноч» — яшчэ 12 гадоў таму. Зварнулася да іх — можа, запусцяць да юбілейнай даты?.. Дзе там! Папрасіла, каб хаця аддалі рукапіс. І мы выдалі аднатомнік у «Кнігазбор». Цяпер гэта ўсё смешна. Калі ўжо бярэшся за справу, трэба рабіць да канца. З часам і людзі вакол цябе актывізаваюцца.

У 2005 годзе я пачала разбіраць дзённік і зразумела: іх таксама трэба выдаць. Было дзесяць агульных сшыткаў, перавязаных крыж-накрыж. А там такі дробны почырк, літары неразборлівыя, у скрыганаўскім стылі... Калі я ўрэшце перадавала на машыну гэтыя дзённікі (сем гадоў на тое пайшло, адну старонку, бывала, два-тры дні, а то і тыдзень набірала), калі паставіла апошнюю кропку... З тых часоў дзённік больш не раскрывала. Збіраюся аддаць у архіў. Сама я гэты почырк ужо проста не магу бачыць.

— Ці не думалі падчас працы звярнуцца па дапамогу да музейных супрацоўнікаў ці навукоўцаў?..

— Ды хто гэта стане рабіць, акром мяне!.. Дзённікі надрукаваныя дакладна тым выглядзе, які быў у рукапісах. Шамякіна Скрыган называў выключна «Шамяка», так я і пакінула. Але не ўсе апублікавана,

вядома. Там маюцца характарыстыкі маральных якасцяў асобных людзей, чые дзеці яшчэ жывыя. У маіх унукаў ёсць поўны аб'ём дзённікаў. Прыйдзе час — надрукуюць.

У выніку, пасля сямі гадоў працы, у мяне на руках быў адзіны экзэмпляр адрукаваных дзённікаў Скрыгана. Аддаць у капіравальны цэнтр? Немагчыма: лістоў вельмі многа, капіраваць трэба ці не тыдзень, а без нагляду я іх пакінуць не магла. Я вырашыла ехаць да дачкі ў Варшаву, перадаць друкапіс яе мужу — ён мог зрабіць копіі. Узыла гэты адзіны экзэмпляр з сабой у салон самалёта. Сяджу з бацькавымі дзённікамі ў сумачцы і думаю: толькі б даляцець, давезці гэты экзэмпляр, а там ужо нараблю копіі, і хай будзе што будзе!.. За сябе ну зусім не хвалявалася — страшна было, што машынапіс прападне.

Ужо там, у Варшаве, я занялася выбаркай для кнігі. Чытаю тэкст, нажніцамі выразаю, што не трэба, і на белыя лісты наклеваю тое, што для друку. Дачка з зяцем з'ехалі ў адпачынак. Два тыдні я рэжу — клею, клею — рэжу...

А потым захварэла, моцны бранхіт, відаць, занядужала ад бяссонніцы з гэтай работай. Кашаль быў жудасны. Урач прыйшла, пабачыла раскіданыя па ўсёй падлозе, канапе, крэслах шматкі паперы, выразкі і глядзіць на мяне як на ненармальную... Аказалася, гіпертанічны крыз. А дасюль у мяне ўвогуле не было праблем з ціскам. І ўсё ж дарабіла працу, прыляцела ў Мінск і здала ў выдавецтва гатовыя да набору лісты.

Калі працавала над дзённікам, не раз чытала бацькавыя развагі: бяруся за тэкст, а ён не даецца. «Гаўрука псуе тым, што напіхваю непатрэбшчынай». «І кінуты безнадзейна Алесь Гародня на сталае, і няма сілы садзіцца да стала, і наўрад ці скончу». Такія вось думкі. І тады я падумала: трэба ўсё гэтыя партрэтныя сабраць і выдаць кніжку. Яна выйшла пад назвай «Добра, што я іх ведаў» — так хацеў сам бацька, так напісаў у дзённіках. Адзінае што вагалася: даць па храналогіі, значнасіці ці гадах нараджэння герояў? Цвірка параіў даць па храналогіі напісання партрэтаў. Так можна прасачыць развіццё думкі, творчыя метафарозы.

— Чаму музей Скрыгана вырашылі зрабіць у Каменскай школе, а не ў Труханавічах, на яго радзіме?

— Мой сын Юра гадоў пяць распываў, як там стары дом у Труханавічах. Відаць, нейкая задумка ўжо была. А пазней сказаў, што хоча рэстаўраваць дом. Думалі ў тым доме рабіць музей. А потым зразумелі, што няварта: у школе ён будзе ў надзейных руках. Школа ахоўваецца, музей пад наглядам. Мяне не стане — музей застанецца, не прападне. Пайшла ў мясцовы выканкам з прапаноўвай, і ўжо ў музеі Азгура на прэзентацыі кнігі ўспамінаў дырэктар Каменскай школы паведаміла, што будучы ў іх рабіць музей. Пачыналі з нуля: нешта вазіла сама, нешта дапамагаў перавезці сын, ён жа зрабіў зашклёны стэнд. Шмат чаго перадалі: узнагароды, здымкі, дакументы, крэсла, шахматы, лампа настольная, кіёчкі, маленькія цісочкі, з дапамогай якіх бацька рабіў трыя кійкі. Ён пастаянна нешта рабіў рукамі: то зэдлік які, то рамачкі...

— Адкрыццё музея самі арганізоўвалі?

— Старшыня мясцовага выканкама і школа разам дапамаглі зрабіць свята. А пасля ўжо, на вечарыне ў музеі Броўкі, пазнаёмілася з Лідзіяй Паўлаўнай Шагойка. Яна прапанавала правесці вечарыну да 110-годдзя Скрыгана ў музеі Багдановіча. Свята ў каменскім музеі — другое нашае сумеснае мерапрыемства. Вось дзе чалавек на сваім месцы!.. Шудоўна валодае матэрыяла, выдатны вядоўца. Дасць бог, будзем і надалей супрацоўнічаць. Можа, наступнае мерапрыемства абду-

Кнігі, выдадзеныя клопатам дачкі пісьменніка.

дзецца ўжо ў самім Літаратурным музеі. На ім можна было б і спыніцца.

— А чым цяпер займаецеся?

— Неяк я стала перабіраць фотаархіў, а там — процьма здымкаў. У капэртах, па тэмах, але збольшага не сартыраваныя. Нікому іх не аддасі — хто гэтым стане займацца? А будучы ляжаць — прападуць. Я распрацавала класіфікацыю, напрыклад, «Гістарычныя групавыя фота», пачынаючы ад 1925 года. Там і з Броўкам ёсць, і з Паўлюком Шукайлам... Потым знайшла стос партрэтаў тых людзей, з якімі бацька сябраваў ці каго паважаў: Міхась Зарэцкі, Лукаш Калюга, Уладзіслаў Галубок, якога ведаў яшчэ са Слуцка, Заір Азгур, з якім сябраваў. Словам, буду выдаваць «Фоталетапіс хатняга архіва Яна Скрыгана». Ёсць здымак «Маладняка» 1925 года — там 70 чалавек! Пад кожным здымкам будзе размешчаны разгорнуты каментарый. Я знайшла лісток, з якім вечна хадзіў бацька (мне тады было гадоў 16): усё, мучаўся, маці распываў, згадваў людзей, якія на тым фота. Памятаю, прыйдзе да маці: «Ганна, ты ведаеш, я 17 чалавек згадаў...» Ён не ўсіх здолеў успомніць. Таму будучы прочырк.

Да 2020 года хачу выдаць альбом, то бок, засталася два гады на падрыхтоўку. Электроннымі копіямі здымкаў, якія я раблю, змогуць пасля карыстацца ўсе ахвотныя, не толькі спецыялісты. Шмат рэдкіх здымкаў, на якіх ёсць людзі, лічы, невядомыя. У каментарыях я падпісваю ўсіх, даю даты жыцця і кароткія біяграфіі.

Цікава, што гэтыя здымкі паказваюць, які дзейны чалавек быў бацька. Колькі людзей ведаў, паўсюль прымаў удзел. А колькі было падарожжаў у 1960-я гады!.. Назвы славатасцяў, ля якіх здымаліся пісьменнікі, я таксама даю, з апісаннямі. Атрымліваецца такія займальны даведнік па людзях і мясцінах.

— З таго часу, як выйшла кніга «Ян Скрыган ва ўспамінах», да вас сталі часцей звяртацца журналісты? Больш увагі з боку «літаратурных людзей»?

— Раней ніхто не звяртаўся, усё пачалося са 100-годдзя. Цяпер вольна ў «Полымя» пісала, «Малодосць», «ЛіМ», у часопіс «Наша вера» двойчы. Паціху-памалу, як кажуць.

Я лічу, трэба самому варушыцца, не чакаць, што нехта на сподачку прынясе гатовае. Гэта нашая справа. Хто там мусяць думаць, што ў Скрыгана юбілей?.. Я не хачу ад некага залежаць. І потым, ведаеш, мне не хочацца, так бы мовіць, атрымаць па носе, звярнуцца з просьбай — і пайсці ні з чым, выслухаўшы процьму адгаворак. Добра, Юрка вельмі моцна дапамог. Збудаваў у Труханавічах летні домік, каб жыць там, калі будзе абдуоўваць сядзібу. Але ніяк не знойдзе майстроў, каб паставіць зруб на камяні. Усё гэта, вядома, вельмі дорага. Дый работнікі цяпер іначай ставяцца да справы, тысячы недаробак застаюцца, калі над імі не стаяць цэлы дзень. Ясік, унук, тэлефануе, цікавіцца маёй работай, дапамагае.

— Значыць, клопат пра спадчыну Скрыгана не толькі на вас, але на ўсёй сям'і.

— Так-так, менавіта.

— А наконт, як вы кажаце, «дзяўчат», пісьменніцкіх дачок з Карла Маркса, 36: вы падтрымліваеце сувязь між сабой? Дапамагаеце ў справе захавання бацькоўскай памяці?..

— Сябруем. Наш касцяк — Таня Грахоўская, Таня Зарыцкая, Наташа Брыль, Валя Навуменка, Люда Карпава і я. Люда дапамагала скласці прамову для юбілейнага вечара. Таня Зарыцкая перабірае зараз бацькавы архівы і шмат матэрыялаў, што дагчыць Скрыгана, перадае мне... Дамы руйнуюцца, шыльды і помнікі — таксама, усё згіне, а кнігі не гараць. Лепш я буду кнігі друкаваць.

Юрась Скрыган на падмурку дзедаўскай сядзібы ў Труханавічах, 2016 год.

Фота: прадстаўленні. Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры.